

IXTISOSLASHTIRILGAN MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA TARBIYALANUVCHILARNING NUTQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

Muxadova Shahlo Maqsudbek qizi

O'zbekiston milliy pedagogika universiteti mustaqil izlanuvchisi, PhD

Annotatsiya: Mazkur maqolada ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyalanuvchilarning nutq madaniyatini shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilingan. Nutq madaniyatining rivojlanishiga ta'sir etuvchi pedagogik, psixologik va ijtimoiy omillar o'rganilib, ularni ta'lim jarayoniga samarali tatbiq etish yo'llari yoritilgan. Tadqiqotda nutqni rivojlantiruvchi ta'lim muhiti, pedagogning kommunikativ kompetensiyasi, ota-ona va ta'lim tashkiloti hamkorligi, individual yondashuv hamda raqamli ta'lim vositalarining o'rni asoslab berilgan. Shuningdek, birinchi maqolada taklif etilgan **SMART SPEECH** konseptual modelining samarali ishlashi uchun zarur bo'lgan pedagogik shart-sharoitlar tizimlashtirilgan va ularning o'zaro bog'liqligi yoritilgan. Tadqiqot yakunida maktabgacha ta'lim amaliyoti uchun ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: nutq madaniyati, ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta'lim tashkiloti, pedagogik shart-sharoitlar, kommunikativ kompetensiya, SMART SPEECH, ta'lim muhiti, individual yondashuv, refleksiya.

Kirish

Maktabgacha ta'lim tizimi uzluksiz ta'limning boshlang'ich va eng muhim bosqichi hisoblanadi. Aynan ushbu davrda bolaning nutqi, tafakkuri, ijtimoiy faolligi va muloqot madaniyati shakllana boshlaydi. Shu sababli maktabgacha yosh davrida nutq madaniyatini rivojlantirish masalasi nafaqat pedagogika, balki psixologiya, logopediya va metodika fanlarining ham dolzarb tadqiqot yo'nalishlaridan biri sanaladi.

Ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim olayotgan tarbiyalanuvchilarning rivojlanish xususiyatlari umumiy maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi bolalardan ayrim jihatlar bilan farq qilishi mumkin. Ayrim bolalarda fonetik-fonematik rivojlanishdagi qiyinchiliklar, lug'at boyligining yetarli emasligi, bog'lanishli nutqning sust rivojlanganligi yoki muloqotga kirishishdagi

Date: 21 July 2026

psixologik to'siqlar kuzatiladi. Bunday holatlar nutq madaniyatini shakllantirish jarayonini puxta rejalashtirish va ilmiy asoslangan pedagogik shart-sharoitlarni yaratishni talab etadi. Pedagogik tajriba shuni ko'rsatadiki, hatto eng zamonaviy ta'lim texnologiyasi ham uni qo'llash uchun qulay pedagogik muhit yaratilmasa, kutilgan natijani bermaydi. Shu bois birinchi maqolada tavsiya etilgan **SMART SPEECH** konseptual modelining amaliy samaradorligi, avvalo, uni qo'llash uchun yaratilgan pedagogik shart-sharoitlarga bevosita bog'liq.

Mazkur tadqiqotning maqsadi ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyalanuvchilarning nutq madaniyatini shakllantirishga xizmat qiluvchi pedagogik shart-sharoitlarni aniqlash, tizimlashtirish hamda ularni **SMART SPEECH** konseptual modeli bilan integratsiyalash orqali ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

ASOSIY QISM

1. Ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida nutq madaniyatini shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari

Nutq madaniyatini shakllantirish ko'p omilli pedagogik jarayon bo'lib, u faqat ma'lum metod yoki texnologiyalarni qo'llash bilangina emas, balki ta'lim jarayonida yaratilgan pedagogik muhit, tarbiyachining kasbiy mahorati, tarbiyalanuvchining individual xususiyatlari hamda oila bilan yo'lga qo'yilgan hamkorlikning uzviyligi orqali ta'minlanadi. Shu bois nutq madaniyatini rivojlantirishda pedagogik shart-sharoitlarni ilmiy asoslash zamonaviy maktabgacha ta'limning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Pedagogik adabiyotlarda "pedagogik shart-sharoit" tushunchasi ta'lim maqsadiga erishishni ta'minlaydigan tashkiliy, metodik, psixologik va ijtimoiy omillar majmui sifatida talqin etiladi. Mazkur tadqiqotda ushbu tushuncha **SMART SPEECH** konseptual modeli bilan integratsiyalashgan holda ko'rib chiqildi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida nutq madaniyatini shakllantirish samaradorligi quyidagi pedagogik shart-sharoitlarning o'zaro uyg'unligiga bog'liq.

Nutqni rivojlantiruvchi ta'lim muhitini yaratish

Nutq madaniyatini shakllantirishning birinchi va eng muhim pedagogik sharti rivojlantiruvchi ta'lim muhitini tashkil etish hisoblanadi. Bunday muhit

Date: 21 July 2026

tarbiyalanuvchini erkin fikrlashga, muloqot qilishga va o'z fikrini qo'rqmasdan ifodalashga undaydi.

Pedagogik kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, bolalar o'zlarini psixologik jihatdan xavfsiz his qiladigan muhitda ko'proq gapirishga intiladilar. Aksincha, tanbeh berish, doimiy tanqid yoki noto'g'ri javobdan qo'rqish nutq faolligining pasayishiga olib keladi.

Nutqni rivojlantiruvchi ta'lim muhitini yaratishda quyidagi omillarga alohida e'tibor qaratish zarur:

- boy va qiziqarli nutqiy muhit;
- mavzuga mos ko'rgazmali vositalar;
- bolalarni erkin muloqotga undovchi didaktik materiallar;
- kitob burchaklari;
- rolli o'yin maydonchalari;
- audio va video resurslar;
- interaktiv o'quv vositalari.

Bunday muhit **SMART SPEECH** modelining barcha bosqichlarini samarali amalga oshirish uchun zarur pedagogik asosni yaratadi.

Pedagogning kommunikativ kompetensiyasi

Nutq madaniyatini shakllantirishda tarbiyachining shaxsiy nutqi va kommunikativ madaniyati hal qiluvchi ahamiyatga ega. Chunki maktabgacha yoshdagi bola, avvalo, kattalarning nutqiga taqlid qilish orqali tilni o'zlashtiradi.

Shu sababli pedagog:

- adabiy til me'yorlariga rioya qilishi;
- ravon va ifodali so'zlashi;
- bolalarning yosh xususiyatlariga mos muloqot olib borishi;
- ochiq savollardan foydalanishi;
- faol tinglash ko'nikmasiga ega bo'lishi;
- har bir bolaning fikriga hurmat bilan munosabatda bo'lishi zarur.

Pedagogning kommunikativ kompetensiyasi faqat nutq texnikasi bilan cheklanmaydi. U bolalarda muloqot qilish istagini uyg'ota olishi, ularning fikrini davom ettirishga yo'naltirishi va dialogni tabiiy tashkil eta olishi bilan ham namoyon bo'ladi. Amaliy faoliyat davomida kuzatildiki, tarbiyachi tomonidan ochiq savollar,

rag'batlantiruvchi iboralar va ijobiy fikr-mulohazalardan foydalanish bolalarning nutq faolligini sezilarli darajada oshiradi.

Individual yondashuvni ta'minlash

Ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyalanayotgan bolalarning rivojlanish darajasi, nutqiy ehtiyojlari va psixologik xususiyatlari bir-biridan farq qiladi. Shu sababli barcha bolalarga bir xil metodni qo'llash kutilgan natijani bermaydi. Individual yondashuv quyidagilarni nazarda tutadi:

- bolaning nutq rivojlanish darajasini aniqlash;
- individual rivojlanish xaritasini ishlab chiqish;
- differensial topshiriqlardan foydalanish;
- individual logopedik mashqlarni tashkil etish;
- rivojlanish dinamikasini muntazam monitoring qilish.

Mazkur yondashuv **SMART SPEECH** modelining moslashuvchanligini ta'minlaydi. Har bir bola model bosqichlarini o'z rivojlanish sur'atiga mos ravishda o'zlashtiradi.

Oila va maktabgacha ta'lim tashkiloti hamkorligi

Nutq madaniyatini shakllantirish faqat ta'lim tashkiloti doirasida amalga oshiriladigan jarayon emas. Oila bolaning birinchi nutqiy muhitidir. Shu bois ota-onalar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish muhim pedagogik shartlardan biri hisoblanadi. Hamkorlikning samarali shakllari quyidagilardan iborat:

- ota-onalar uchun nutq rivojlantirish bo'yicha seminarlar;
- uy sharoitida bajariladigan nutqiy topshiriqlar;
- "Bir kun — bir hikoya" oilaviy loyihasi;
- audio ertaklarni birgalikda tinglash;
- oilaviy kitobxonlik kechalari;
- pedagog va ota-ona o'rtasida muntazam fikr almashish.

Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, ota-onalar ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylangan oilalarda bolalarning lug'at boyligi va bog'lanishli nutqi tezroq rivojlanadi.

SMART SPEECH ECOSYSTEM konseptual modeli

Date: 21 July 2026

Mazkur tadqiqot doirasida birinchi maqolada tavsiya etilgan **SMART SPEECH** konseptual modelining samarali ishlashini ta'minlovchi **SMART SPEECH ECOSYSTEM** konseptual tizimi ishlab chiqildi.

Ushbu model quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

Pedagogik muhit → Pedagog → Tarbiyalanuvchi → Oila → Raqamli ta'lim vositalari → SMART SPEECH texnologiyasi → Nutq madaniyati → Kommunikativ kompetensiya → Shaxsning ijtimoiy rivojlanishi

Mazkur tizimning o'ziga xosligi shundaki, unda barcha komponentlar o'zaro uzviy bog'langan. Biror komponentning sust ishlashi butun tizim samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois nutq madaniyatini shakllantirishni alohida metod yoki mashg'ulot sifatida emas, balki yaxlit pedagogik tizim sifatida tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Pedagogik tahlillar shuni ko'rsatadiki, aynan mana shunday tizimli yondashuv nutq madaniyatining barqaror rivojlanishini ta'minlaydi hamda bolalarda muloqot qilish, tinglash, fikr almashish va o'z fikrini asoslab bayon etish kompetensiyalarini shakllantiradi.

SMART SPEECH ECOSYSTEM modelini amaliyotga tatbiq etish mexanizmlari

Ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida nutq madaniyatini shakllantirish faqat alohida mashg'ulotlar bilan cheklanib qolmasligi lozim. Mazkur jarayon ta'lim tashkilotining barcha faoliyat yo'nalishlarini qamrab oladigan yaxlit pedagogik tizim sifatida tashkil etilgandagina yuqori samaradorlikka erishiladi. Shu nuqtai nazardan, tadqiqot doirasida ishlab chiqilgan **SMART SPEECH ECOSYSTEM** konseptual modeli pedagogik jarayonning barcha ishtirokchilarini yagona maqsad atrofida birlashtiruvchi tizim sifatida qaraladi. Modelni amaliyotga joriy etish quyidagi ketma-ket bosqichlarda amalga oshirilishi tavsiya etiladi:

1-bosqich. Diagnostika

Dastlab har bir tarbiyalanuvchining nutq rivojlanish darajasi aniqlanadi. Bunda quyidagi mezonlar asosida kuzatuv o'tkaziladi:

- lug'at boyligi;
- tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishi;
- bog'lanishli nutq darajasi;
- dialog qurish ko'nikmasi;
- savollarga javob berish faolligi;

- tengdoshlari bilan muloqot qilish sifati.

Olingan natijalar individual rivojlanish xaritasiga kiritiladi.

2-bosqich. Pedagogik muhitni loyihalash

Diagnostika natijalaridan kelib chiqib, nutqni rivojlantirishga xizmat qiluvchi ta'lim muhiti shakllantiriladi. Muhitni loyihalashda quyidagi elementlarga alohida e'tibor qaratiladi:

- kitob va ertak burchagi;
- "So'zlar olami" lug'at devori;
- rolli o'yin markazlari;
- audio va video materiallar;
- mavzuli didaktik kartochkalar;
- interaktiv topshiriqlar;
- raqamli ta'lim vositalari.

Mazkur muhit bolalarni tabiiy ravishda muloqot qilishga undaydi hamda SMART SPEECH texnologiyasining barcha bosqichlarini qo'llash uchun qulay sharoit yaratadi.

3-bosqich. Interfaol pedagogik faoliyat

Ushbu bosqichda birinchi maqolada tavsiya etilgan metodlardan tizimli ravishda foydalaniladi:

- "Nutq labirinti";
- "Rasm – Fikr – Nutq";
- "Bir rasm – besh savol";
- "Sehrli mikrofon";
- hikoya yaratish mashqlari;
- rolli o'yinlar;
- muammoli vaziyatlar;
- kichik guruhlarda muloqot.

Mazkur metodlar bolaning passiv tinglovchidan faol suhbatdoshga aylanishiga xizmat qiladi.

4-bosqich. Oila bilan integratsiyalashgan hamkorlik

Date: 21 July 2026

SMART SPEECH ECOSYSTEM modelida ota-onalar ham faol ishtirokchi sifatida qaraladi. Shu sababli ularga quyidagi tavsiyalar beriladi:

- har kuni kamida 15 daqiqa kitob o'qish;
- bola bilan erkin suhbatlashish;
- ertaklarni birgalikda muhokama qilish;
- yangi o'rganilgan so'zlarni kundalik hayotda qo'llash;
- oilaviy dialoglar tashkil etish.

Pedagogik kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, oila va ta'lim tashkiloti o'rtasidagi uzviy hamkorlik bolaning nutq rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

5-bosqich. Refleksiya va formatif baholash

Modelning yakuniy bosqichi refleksiya va formativ baholashdan iborat. Baholash jarayoni bolaning natijasini emas, balki uning rivojlanish dinamikasini aniqlashga qaratiladi.

Quyidagi indikatorlar asosida monitoring olib borish tavsiya etiladi:

Baholash mezon	Boshlang'ich	Oraliq	Yakuniy
Lug'at boyligi			
To'g'ri talaffuz			
Dialog qurish			
Hikoya tuzish			
Nutq ravonligi			
Muloqot madaniyati			

Mazkur jadval pedagogga har bir bolaning rivojlanish dinamikasini muntazam kuzatish imkonini beradi.

SMART SPEECH ECOSYSTEM modelining pedagogik afzalliklari

Taklif etilgan modelning ilmiy va amaliy afzalliklari quyidagilardan iborat:

- pedagogik jarayonning barcha ishtirokchilarini yagona tizimga birlashtiradi;
- tarbiyalanuvchining individual rivojlanish xususiyatlarini hisobga oladi;
- ta'lim muhiti, pedagog va oilaning hamkorligini kuchaytiradi;

- zamonaviy pedagogik texnologiyalarni kompleks qo'llash imkonini yaratadi;
- refleksiya va formativ baholashni ta'lim jarayonining ajralmas qismiga aylantiradi;
- nutq madaniyatini kommunikativ kompetensiya bilan uzviy bog'laydi.

Mazkur modelning yana bir muhim jihati shundaki, u faqat ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida emas, balki umumiy maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatida ham moslashtirilgan holda qo'llanishi mumkin.

Tadqiqot natijalari

Tadqiqot jarayonida SMART SPEECH ECOSYSTEM modeli asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar tajriba guruhida sinovdan o'tkazildi. Tajriba ishlari davomida tarbiyalanuvchilarning nutq rivojlanishidagi o'zgarishlar muntazam kuzatildi.

Natijalar shuni ko'rsatdiki:

- bolalarning muloqotga kirishish faolligi sezilarli darajada oshdi;
- hikoya tuzishda gaplarning mantiqiy izchilligi yaxshilandi;
- yangi so'zlardan foydalanish ko'lami kengaydi;
- savollarga mustaqil va batafsil javob berish holatlari ko'paydi;
- tengdoshlari bilan hamkorlikdagi muloqot madaniyati rivojlandi.

Pedagoglarning fikriga ko'ra, modelni qo'llash mashg'ulotlarni mazmunan boyitib, bolalarda nutqiy faollikni rag'batlantiruvchi ijobiy psixologik muhitni shakllantirdi. Ota-onalar bilan olib borilgan suhbatlar ham bolalarning uy sharoitida erkin muloqot qilishga bo'lgan qiziqishi ortganini ko'rsatdi.

Tadqiqot natijalari va muhokama

Tadqiqot davomida SMART SPEECH ECOSYSTEM modeli asosida tashkil etilgan pedagogik faoliyatning tarbiyalanuvchilarning nutq madaniyatiga ta'siri tahlil qilindi. Kuzatishlar natijasida rivojlantiruvchi ta'lim muhiti, pedagog va ota-onalar hamkorligi hamda interfaol metodlardan tizimli foydalanish bolalarning nutq faolligini sezilarli darajada oshirishi aniqlandi. Mashg'ulotlar davomida tarbiyalanuvchilarning lug'at boyligi kengaydi, bog'lanishli nutqi rivojlandi, fikrni izchil bayon etish va tengdoshlari bilan erkin muloqot qilish ko'nikmalari mustahkamlandi. Ayniqsa, "Nutq labirinti", "Rasm – Fikr – Nutq" va "Bir rasm – besh savol" metodlari bolalarda mantiqiy fikrlash hamda sabab-oqibat munosabatlarini ifodalash ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali ekanligi kuzatildi.

Date: 21 July 2026

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, nutq madaniyatini shakllantirishning samaradorligi faqat pedagogik texnologiyalarni qo'llash bilan emas, balki ular uchun zarur pedagogik shart-sharoitlarni yaratish bilan ham chambarchas bog'liq. Shu bois SMART SPEECH ECOSYSTEM modeli ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida nutq madaniyatini rivojlantirishning kompleks yondashuvi sifatida tavsiya etiladi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyalanuvchilarning nutq madaniyatini shakllantirish, avvalo, zarur pedagogik shart-sharoitlarni yaratishga bog'liq. Rivojlantiruvchi ta'lim muhiti, pedagogning kommunikativ kompetensiyasi, individual yondashuv, ota-onalar bilan samarali hamkorlik hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan maqsadli foydalanish nutq rivojlanishining asosiy omillari hisoblanadi. Tadqiqot davomida taklif etilgan **SMART SPEECH ECOSYSTEM** konseptual modeli birinchi maqolada ishlab chiqilgan **SMART SPEECH** texnologiyasining mantiqiy davomi sifatida asoslandi. Mazkur model pedagog, tarbiyalanuvchi, oila, ta'lim muhiti va raqamli vositalarning o'zaro hamkorligini yagona pedagogik tizim sifatida ifodalaydi hamda nutq madaniyatini shakllantirishning kompleks yondashuvini ta'minlaydi.

Amaliy kuzatishlar shuni ko'rsatdiki, SMART SPEECH ECOSYSTEM modeli asosida tashkil etilgan mashg'ulotlarda tarbiyalanuvchilarning lug'at boyligi, bog'lanishli nutqi, muloqot madaniyati va mustaqil fikrlash ko'nikmalari sezilarli darajada rivojlandi. Ayniqsa, rivojlantiruvchi ta'lim muhiti va pedagogik hamkorlikning izchil yo'lga qo'yilishi nutqiy faollikni oshirishda muhim omil bo'ldi.

Tadqiqot natijalari asosida ishlab chiqilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatiga tatbiq etilishi mumkin. Kelgusida SMART SPEECH konseptual tizimini sun'iy intellekt texnologiyalari va adaptiv raqamli ta'lim platformalari bilan integratsiyalash orqali uning samaradorligini yanada oshirish istiqbolli ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining maktabgacha ta'lim sohasiga oid me'yoriy-huquqiy hujjatlari.
4. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. – Toshkent, 2022.
5. O'zbekiston Respublikasi Davlat maktabgacha ta'lim standarti. – Toshkent, 2023.
6. Vygotskiy L.S. **Tafakkur va nutq.** – Moskva.
7. Piaget J. **The Language and Thought of the Child.** – London.
8. Bruner J. **The Culture of Education.** – Harvard University Press.
9. Montessori M. **The Absorbent Mind.** – New York.
10. OECD. **Starting Strong VIII: Early Childhood Education and Care.** Paris, 2023.
11. UNESCO. **Global Education Monitoring Report 2024.** Paris, 2024.
12. NAEYC. **Developmentally Appropriate Practice.** Washington, 2020.
13. Slavin R. **Educational Psychology: Theory and Practice.** Pearson Education.
14. Egamberdiyeva N. Pedagogik texnologiyalar asoslari. – Toshkent.
15. Ishmuhamedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent.
16. Tolipov O'. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent.
17. Azizxo'jayeva N. Pedagogik mahorat. – Toshkent.
18. Qosimova K. Nutq o'stirish metodikasi. – Toshkent.
19. Mavlonova R. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent.
20. 2023–2025-yillarda Scopus va Web of Science bazalarida maktabgacha ta'lim va nutq rivojlantirish bo'yicha chop etilgan ilmiy maqolalar.